

Романова Н.В., кандидат філологічних наук, доцент

Херсонський державний університет

ЕМОТИВНА ЛЕКСИКА ПОЕЗІЙ ФРІДРІХА ФОН ШИЛЛЕРА УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ: ДО 255 РІЧНИЦІ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ

Українські переклади поетичної творчості Ф. фон Шиллера (1759–1805) становлять відносно помітну частку світової Шиллеріани. До її створення причетні такі визначні українські перекладачі дожовтневого періоду, як: С.Я. Гординський, О.Я. Кониський, П.О. Куліш, О.М. Левицький, О.О. Навроцький, О. Пчілка, Б. Тен та відомі українські письменники Й.В. Левицький, М.О. Маркович, А.Л. Могильницький, Б.Д. Грінченко.

Започатковане науково-практичними розвідками Й.В. Левицького, українське шиллерознавство по-справжньому розвивається уже в Радянській Україні, а нові переклади поезій, зроблені М.О. Лукашем (1919–1988), свідчать про постійне зростання того вкладу, який вносять українські перекладачі в справу художнього освоєння і осмислення поетичних творів одного з німецьких класиків літератури й планетарних світочів культури людства [4; 5].

Спостереження над поетичним словником німецького класика показує, що емотивна лексика (емотиви) – носій емоційного як психічної категорії – представлена в термінах морфології повнозначними й неповнозначними частинами мови [6, с. 65-121]. Серед *повнозначних* частин мови зафіксовано емотивні **іменники** (61) *Angst* (2), *Erstaunen*, *Freude* (10), *Freudebringer*, *Freuden* (2), *Frohen*, *Furcht*, *Glück* (2), *Glückliche*, *Grame*, *Gram und Armut*, *Groll und Rache*, *Jubel* (2), *Jubelbund*, *Klage* (2), *Klagen*, *Kummer*, *Leid*, *Leiden*, *Leidens*, *Männerstolz*, *Müde*, *Mut*, *Schmerz* (3), *Schmerzen und Freude*, *Schrecken* (2), *Schuld* (2), *Schuldbewußten*, *Schuldbuch*, *Schwermut*, *Seligkeit* (2), *Träne*, *Tränenlasten*, *Unglück*, *Unschuld*, *Verzweiflung*, *Wonne*, *Wundermär*, *Wut* (2), *Wüterich*, *Zögernde*, емотивні **прикметники** (34) *bange*, *entseelte*, *Freudig*, *frohe*, *frohen*, *fröhlichem*, *fröhlichen*, *furchtbare*, *furchtbarn*, *geweint*, *Glücklich*, *glücklich* (4), *glücklichen*, *Glücklichere*, *gräßliches*, *grauser*, *hoherstauntem*, *hoffender*, *kleinsten*, *liebend*, *mutloses*, *seelenvolle* (2), *mit sorgender*, *schreckenbleiche*, *tränenleer*, *trauriges*, *ungestillt*, *wehe* (2), *wilde*, емотивні **дієслова** (24) *Lächelt an*, *lächelt an*, *begeistert*, *bestaunt mich*, *beweinen*, *sich erfreuen*,

erstaunet, erwürgen, freuet sich, Freute mich, fürchte, ist gelaunet, grauet, hassen, lachten, Es regte sich, Rührte, Schämen sich, schämte sich, trauert, verhöhnen, weinen, weint (2) та емотивні **прислівники** (30) *ängstlich, arger, mit Entsetzen, finster, freudig, freudigmutig, froh* (2), *fröhlich, gaffend, zum Glück, glücklich* (2), *mit Grauen, mit Grausen, herzbetörend, jammernd, jauchzend, lustig, Ruhig, schweigend, Seelenlos, traurig, trostlos, unbeweint, ungeduldig, verwundert, weinend, zerreiβend, zögernd*. Домінування емотивних іменників указує на той факт, що навколишній світ мислиться предметно й субстанційно. *Неповнозначні* частини мови маніфестовано **емоційними вигуками** (10) *Ach!* (3), *Ach* (3), *O* (3), *Weh mir!* та емотивними **частками** (10) *Doch* (9), *furchtbar* (1). Хоч кількісно наведені частини мови збігаються, якісно вони різні: емоційні вигуки репрезентують семантику позитиву, негативу і волюнтативу, емотивні частки – семантику заперечення і підсилення.

Попередньо зазначимо, що в перекладах українською мовою ілюстрована емотивна лексика зазнала суттєвих семантичних і лексико-граматичних зрушень, змін, функціональної переорієнтації, стилістичної спеціалізації чи компенсації. Можна виділити декілька основних типів трансформацій емотивної лексики, а саме: **нейтралізацію** семантики найменувань емоційних станів сорому *Schämen sich kleinmeisterische Denker*, страху *Die so ängstlich nach Gesetzen spähn* [6, S. 67] (далі – приклади наводяться за ілюстративним джерелом [7]. - Н.Р.). – «Хоч її на тисячні частини / Роздрібнив учений-копотун» [с. 66], радості: *Froh wie seine Sonnen fliegen / Durch des Himmels prächt'gen Plan* [S. 73]. – «Як у безмірі світила / Хором райдужним пливуть» [с. 72], **заміни**: 1) лексико-граматичні: 1.1 іменник *Wonne* → прислівник «знаменито», 1.1.1 іменник *Freude* → дієслово «Був», 1.1.2 іменник *Freudebringer* → власна назва «Діоніс», 1.2 прикметник *Glücklich* → іменник «блаженство», 1.2.1 прикметник *schreckenbleiche* → прислівник «із ляку» + дієслово «побілів», 1.3 дієслово *hassen* → іменник «ненависть», 1.3.1 дієслово *trauert* → прикметник «сумних», 1.3.2 дієслово *weint* → прислівник «відчайно», 1.4 прислівник *Lustig* → прикметник «Іскрометному», 1.4.1 прислівник *Traurig* → емоційний вигук «Ах», 1.4.2 прислівник *glücklich* → іменник «щастя», 1.4.3 прислівник *zerreiβend* → дієслово «рве», 1.4.4 прислівник *Ruhig* → займенник

«Нам», 1.5 емоційний вигук *Ach!* → сполучник «І», займенник «Йому», 1.6 емотивна частка *Doch* → сполучник «Що», прийменник «до», 2) синтаксичної функції: 2.1 *Schwermut wirft die bange Tränenlasten* (додаток у знахідному відмінку одн.) [S. 69]. – «Скорб велика, **несказана туга**» (підмет) [с. 68], 2.2 *Freudig wie ein Held zum Siegen* (обставина способу дії) [S. 73]. – «Що вам **радість** освятила» (підмет) [с. 72], 2.3 *Aus der Wahrheit Feuerspiegel / Lächelt sie den Forscher an* (присудок) [S. 73]. – «Вчених з істини свічада / **Радість усміхом** віта» (обставина способу дії) [с. 72], 2.4 *Keine Träne soll ihn pressen* (підмет) [S. 73]. – «Хай не ллють у скрусі **сльози**» (додаток у знахідному відмінку мн.) [с. 72], 2.5 *Und des Wirtes braune Wangen laden / Lustig zu dem Becher ein* (обставина способу дії) [S. 79]. – «Сам він зором додавав принади / **Іскрометному** вину» (узгоджене означення) [с. 78], 2.6 *Damals trat kein gräßliches Gerippe / Vor das Bett des Sterbenden. Ein Kuss* (узгоджене означення) [S. 81]. – «В смертний час ніхто не знав **жахання**, / Бо кістяк за горло не стискав» (додаток у знахідному відмінку одн.) [с. 80], 3) видового поняття родовим (генералізація): *Macht schnell die Schuldbewußten kund* [S. 101]. – «Яких іще тут треба **слів?**» [с. 100], 4) родового поняття видовим (конкретизація): *Entgegnet ihm finster der Wüterich* [S. 103]. – «Спитав його **цар**, тамуючи шал» [с. 102], 5) видового поняття іншим у рамках загального родового поняття (зміщення): *“Weh mir! So soll denn ich allein von allen / Vergessen sein, ich, dein getreuster Sohn?”* [4, S. 115]. – «“**Ой леле!** Значить, я, твій син **любимий**, / Обійденим **зоставсь** один з усіх?”» [с. 114], 6) одного словесного образу на інший: 6.1 емоції страху на образ бажання *Keine Furcht, kein Zweifel zügelt / Ihren Lauf, wenn sie enteilt* [S. 113]. – «Не приборкає прудкого / **Пожадання** запальне» [с. 112], 6.2 емоції радості на образ весни-красної *Was soll mir die Freude frommen, / Die der schöne Lenz mir beut?* [S. 119]. – «Весняна весела **врода** / Додає мені жалю...» [с. 118], 6.3 енергії емоції сміху на образ емоційної поведінки *Steuere, mutiger Segler! Es mag der Wind dich verhöhnern* [S. 121]. – «Линь, мореплавче, вперед! Нехай з тебе люди / **сміються**» [с. 120], **лексичне розгортання** компонентів, тобто заміна композита словосполученням із варіативним значенням форми числа та факультативним порядком структурних компонентів: *Schuldbuch* (одн.) – «книги борговії» (мн., зворотний порядок компонентів), *Tränenlasten* (мн.)

– «несказанна туга» (одн., прямий порядок компонентів), **семантичний розвиток:** *Unbewußt der Freuden, die sie schenkt* [S. 83]. – «До свого **величчя** нечутлива» [с. 82], *Der König tritt zurück mit Grauen* [S. 85]. – «Гість одсахнувся **мимоволі**» [с. 84], *So flehe zu den Unsichtbaren, / Daß sie zum Glück den Schmerz verleihen* [S. 89]. – «Моли безсмертних, хай до щастя / Тобі ще й **горя** придадуть» [с. 88], **стилістичну спеціалізацію:** *Die Hoffnung führt ihn ins Leben ein, / Sie umflattert den fröhlichen Knaben* [S. 121]. – «Надія приводить на світ немовля, / Голубить **безжурну** дитину» [с. 120], зумовлену оцінною семантикою дієслова *umflattert* – «пурхати», **стилістичну компенсацію:** *Wer ein holdes Weib errungen, / Mische seinen Jubel ein!* [S. 71]. – «Кого любить лада мила, – / Йдіть до нас в **веселий круг**» [с. 70], пов'язану з утратою емоційної інтонації «!» та експресивності імперативної форми дієслова *Mische ein* – «Утруться!».

Зрозуміло, що ці типи трансформацій емотивної лексики корелюють не лише з нормами мови перекладу, але й стилістичними особливостями конкретного поетичного тексту. На наше глибоке переконання, процес освоєння емотивної лексики в поезії Ф. фон Шиллера сучасною українською мовою повинен відродитися, цьому процесові не може бути кінця, бо кожна епоха осмислює і перекладає поезію по-своєму, сприймаючи її крізь призму культурних здобутків і цінностей [1, с. 4-8].

Світоч німецької нації, провісник радісних стосунків *Freude*, Ф. фон Шиллер був і залишається у очах багатьох поколінь переконаним поборником дружби народів *Alle Menschen werden Brüder* [6, S. 71]. – «Розцвітає братня згода» [с. 70] і філософського погляду на невмируще буття *Die Welt wird alt und wird wieder jung, / Doch der Mensch hofft immer Verbesserung!* [S. 121]. – «Старе відмирає, цвіте молоде, / Та вічно людина все кращого жде» [с. 120]. Відповідно до наведених прикладів, семантику майбутньої глобалізації людства *werden* відтворено формою теперішнього фізичного стану «Розцвітає», майбутньої темпоральності *wird* (2) – теперішніми фізичними станами «відмирає» і «цвіте», прийдешності *hofft* – очікуванням «жде». Зміна смислової парадигми викликана, очевидно, радянським менталітетом [2], який відбивається й увиразнюється у національній мові на всіх її рівнях – фонетичному, граматичному, лексичному, фразеологічному, текстологічно-

стилістичному [3, с. 23-38]. Сподіваємось, що в сучасній незалежній Україні надбання світової культури, духовні скарби кожного народу і в тому числі німецького дістануть гідне шанування і активно перекладатимуться та вивчатимуться фахівцями. Такі праці й студії дозволять не тільки провести вододіл між радянською та сучасною українською мовою, але й розглянути творчість Ф. фон Шиллера з нових позицій класицизму, який визрів у надрах романтизму і пов'язаний із раціоналізмом [7, с. 173].

З огляду на викладе вище, доходимо висновку, що україномовний переклад емотивної лексики поезій Ф. фон Шиллера заломлюється через призму кінцевої (радянської) культури, є малодосліджений і потребує більш детального аналізу.

Література:

1. Мирошниченко В.В. Авторська концепція художнього твору: онтогенез і експансія (на матеріалі англомовної та французької україніки) / В.В. Мирошниченко. – Запоріжжя : ЗДУ, 2003. – 283 с.
2. Сибиряков С. Билл Клинтон и советская ментальность [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ст. : <http://www.iarex.ru/articles/9039.html>.
3. Ткаченко О.Б. Мовні критерії національної ментальності / О.Б. Ткаченко // Нова філологія : [журнал]. – Запоріжжя : ЗДУ, 2001. – № 1 (10). – С. 23–41.
4. Шалагінов Б. Монографічний аналіз вірша “Das Mädchen aus der Fremde”: до 200 річниці смерті Фрідріха Шіллера / Б. Шалагінов // Іноземні мови в навчальних закладах. – 2005. – № 2. – С. 120–124.
5. Шахова К. Фрідріх Шіллер / К. Шахова // Шіллер Ф. Лірика. Драми. – Х. : Фоліо, 2004. – С. 3–20.
6. Шіллер Ф. Schiller F. Вірші – Gedichte / Фрідріх Шіллер Friedrich Schiller; [пер. з нім. М. Лукаша]. // Шевченко Т.Г., Schewtschenko T.G., Шіллер Ф., Schiller F., Українка Леся, Ukrainka Lesja, Гейне Г. Heine H. – Дніпропетровськ : Січ, 2008. – С. 63–121.
7. Grabert W. Geschichte der deutschen Literatur / W. Grabert, A. Mulo. – München : Bayerischer Schulbuchverl., 1971. – 500 S.